

Activerende werkvorm - onderzoeksopdracht:

Moet Cathelyne als heks tot de brandstapel worden veroordeeld?

Heksenvervolgingen (ca.1450-ca.1750)

- 1 | *Opgave activerende werkvorm*
- 2 | *Mysteriekaartjes*
- 3 | *Actuakaartjes*
- 4 | *Verklarende woordenlijst*
- 5 | *Adviesformulier*
- 6 | *Nabespreking + oplossingsleutel*

1. OPGAVE: Activerende werkvorm – onderzoeksopdracht: Moet Cathelyne als heks tot de brandstapel worden veroordeeld?

actief historisch denken / samenwerkend en onderzoekend leren

Opgave:

- **Wat?** In groepjes van 3 moeten jullie zich inleven in eerbare - voorname - burgers uit ca.1590 om advies te geven over de (on-)schuld van een heks aan de schout en schepenschaar.
- **Hoe?** Op basis van informatiekaartjes - die je in groepjes ordent - voer je het onderzoek uit en nadien formuleer je een advies.
- **Waarom?** Om chronologisch ordenen onder de knie te krijgen, het onderscheid tussen 'feit' en 'mening' te maken, om inzicht te krijgen in (de vervolgingen van zgn. 'heksen') in de vroegmoderne tijd.
- **Groepsnaam?** Verzin een 'leuke' groepsnaam die iets te maken heeft met de vroegmoderne tijd/heksenprocessen (en schrijf die naast jullie nummer op de envelop).

KLEUREN TAAKVERDELING:

JOUW KLEUR IS ROOD = Jij bent de REGISSEUR.

- Jij zorgt voor een goed verloop van het (bronnen)onderzoek.
- Het is jouw taak dat iedereen van je groepje aan bod komt.
- Je schrijft ook het eerste deel van het advies (omstandigheden van het advies).

JOUW KLEUR IS GEEL = Jij bent de HELPDESK.

- Jij mag vragen stellen aan de leerkracht, MAAR alleen nadat je hierover overlegd hebt met de andere groepsleden.
- Jij schrijft ook het tweede deel van het advies (gebeurtenissen die leiden tot het advies).

JOUW KLEUR IS BLAUW = Jij bent de RESEARCHER.

- Je schrijft het derde deel van het advies aan de schepenschaar/de schout (eigen mening).
- Jij mag de extra informatie lezen op het bureau van de lkr. Daarvoor moet je wel dit kaartje tonen. Je mag alleen gaan als de hele groep weet waarom jij bepaalde informatie gaat bestuderen. Je mag ook GEEN pen en papier gebruiken of de infoblaadjes meenemen naar je groepje.

Op het bureau van de lkr. liggen:

* Een verklarende woordenlijst: een uitleg van de meeste moeilijke woorden en begrippen van de tekststrookjes.

* Datastrookjes: informatiestrookjes met daarop de dagen waarop het een en het ander plaatsvond.

2 | *Mysteriekaartjes (kopiëren en knippen)*

MOET CATHELYNE TER DOOD VEROORDEELD WORDEN OP DE BRANDSTAPEL?

<p>1</p> <p>In 1580 kiest de vlakbij Nijlen gelegen stad Lier partij tegen de Spaanse koning (die hier de officiële vorst is). Voor velen betekent dat dat Lier nu tot het ‘protestantse kamp’ behoort, in plaats van het katholieke. Engelse soldaten, in dienst van de opstandelingen plunderen de regio. In 1582 valt Lier (Het Verraad van Lier) opnieuw in Spaanse handen. Er volgt een bloedbad, waarbij katholieken noch protestanten worden gespaard.</p>	<p>12</p> <p>“Volgens eene aantekening was de kerkbouw in 1587 door de vijanden verwoest “ab hostibus exusta”. Daar de parochie verstrooid was en de toestand hier zoowel als elders in den omtrek onhoudbaar was, had pastoor Hendrik Luyten zijnen intrek genomen te ’s Hertogenbosch en thans, in 1587, te Meerhout, zijn geboortedorp. Ten jare 1604 moest hij zich met een koperen kelk behelpen. Het volgend jaar tot 1608 bediende broeder Folianus Smits (...) de parochie.”</p>
<p>20</p> <p>Door de aanhoudende oorlog neemt de vraag naar het dure Lierse borduurwerk (‘lazuursteekwerk’) snel af. Heel wat ambachtslieden uit de buurt lijden er onder. Ook de veemarkt van Lier kent zware tijden.</p>	<p>9</p> <p><i>Anneken Faes verklaart dat ze, als erg jong kind, haar ouders verliet om in Holland te gaan bedelen “deur den dieren tydt, die nu onlancx heeft geweest”. Het meisje wordt omschreven als “cranck van sinnekens ende niet vroet of wys”.</i></p>
<p>17</p> <p>Anneken Faes Brosis en haar moeder Lysbeth Stryckaerts uit Nijlen worden gearresteerd door de schout van Lier, Willem Brant, in augustus 1589. Het veertienjarig kind wordt ervan beschuldigd melk en een paard te hebben betoverd én met geesten te hebben gesproken. Ze zou ook God hebben verloochend en een verbond met de duivel hebben gesloten.</p>	<p>14</p> <p><i>Omwille van haar jonge leeftijd en haar zwakke gestel, wordt Anneken slechts gegeseld. Ze noemt tijdens de ondervraging twee namen: Anna Cops en Cathelyne Van den Bulcke. Laatstgenoemde zou haar toverpraktijken hebben geleerd.</i></p>

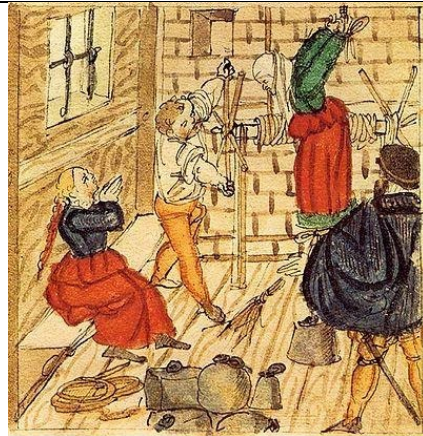
<p>16</p> <p><i>“Mijn cliënt, Anneken Faes Brosis, is onschuldig van de haar voorgelegde beschuldigingen. Het is zeer delicaat en precair om iemands slechte reputatie te bewijzen. Er zijn wel tien eerlijke en geloofwaardige getuigen om dat te bevestigen. Daarom wil ik hierbij een genadeverzoek indienen.”</i></p>	<p>21</p> <p><i>Anneken Faes Brosis wordt veroordeeld tot de volgende straf:</i></p> <p><i>Op haar knieën zal ze God en de rechters om vergiffenis vragen en alles afzweren wat ze heeft gedaan. Voorts zal ze gedurende een jaar elke vrijdag vasten op water en brood. Tot slot zal zij nog een nader te bepalen boete betalen.</i></p>
<p>15</p> <p>Cathelyne wordt gearresteerd op 8 november 1589 door de meier van Emblem, bijgestaan door een sergeant en 20 soldaten.</p>	<p>4</p> <p><i>“Cathelyne heeft een paard in de buurt laten ziek worden. Verder heb ik horen zeggen dat door haar toverij een huis afgebrand is.”</i></p>
<p>19</p> <p><i>“Cathelyne is een eervolle vrouw. Toen de pastoor van Nijlen afwezig was, is ze bij mij komen biechten. Ik kan over haar niets verkeerd zeggen.”</i></p>	<p>18</p> <p><i>“Ik weiger als getuige op te treden.”</i></p>
<p>6</p> <p>Cathelyne herhaalt haar bekentenis die ze deed tijdens de tortuur voor de schepenbank. Nadien smeekt ze om genade.</p>	<p>22</p> <p><i>“De oorlog heeft bij de christenen een zodanige ontaarding van de zeden teweeggebracht (God sta ons bij) dat achterklap en laster heersen zonder dat er enige grond voor bestaat. De roddel ontstaat uit een lichtzinnige, boosaardige en kwaadwillige geest. En dit is zo bekend dat niemand kan beweren dat hij het niet weet. (...) Ik vraag u mijn cliënt Van den Bulcke in vrijheid te stellen omdat de aanklacht afkomstig is van een debiel en minderjarig kind”</i></p>

<p>2</p> <p>Tussen 1563 en 1569 slaat de pest opnieuw toe in West-Europa.</p>	<p>5</p> <p><i>“Ik heb Anneken Faes niets geleerd. Ik heb haar op straat zien spelen, terwijl ze eigenlijk op bedevaart moest zijn. Achteraf hoorde ik dat ze daarvoor een rammeling had gekregen van haar vader.”</i></p>
<p>7</p> <p><i>“Ik heb met mijn eigen ogen gezien dat er elke avond in huis vrouwen bij het vuur kwamen zitten, vooral als het regende of vochtig was. Vanaf een bepaalde periode zat er van ’s morgens tot ’s avonds een pad die tweemaal zo groot was als een gewoon exemplaar. Ik heb Cathelyne daarop gewezen, maar ze zei dat ze er niets mee te maken had. Nochtans zegde haar man mij dat hij het dier ook gezien heeft. Hij vertelde me dat de pad naar binnen kwam nadat zijn vrouw hem verteld had dat ze met een geest gesproken had.”</i></p>	<p>10</p> <p><i>Tijdens de ondervraging vertelt Van den Bulcke dat haar duivel Moonvayer haar liet weten dat er 8 weerwolven ronddolen in de buurt van Broechem en Lachenen. Het zouden kinderen zijn die door hun ouders vervloekt werden. Ze zien er rood uit en bijten gedurende 24 uur zowel kinderen als volwassenen. Daarna houden ze zich een tijdje kalm. Soms zien ze er uit als normale mensen, behalve dat ze een andere kleur hebben en een zwart lichaam.</i></p>
<p>8</p> <p>In de buurt van Broechem en Lachenen (= nu Lier) werden al verschillende jaren grote wreedheden begaan. Mensen werden er aangevallen, beroofd, vermoord en in grachten en putten gegooid.</p>	<p>11</p> <p><i>“Ik weet dat haar moeder, genaamd Paeschynens, als heks verbrand in haar geboortedorp Poederlee. Naar het schijnt stierf haar vader aan lepra.”</i></p>
<p>3</p> <p><i>Tijdens de ondervraging verklaart de beklagde Van den Bulcke dat ze geen problemen heeft met het Onzevader en het Weesgegroet. Toch kent ze de akte van het geloof en de tien geboden niet. Haar kruisteken kan ze op geen fatsoenlijke manier maken.</i></p>	<p>13</p> <p><i>De beklagde erkent dat ze haar man heeft verlaten voor de duivel, die ze Moonvayer noemt. Ze erkent dat ze gedurende 6 jaar betrekkingen had met hem en dat er van hem een koude indruk uit ging op die momenten. Voorts erkent ze dat ze meermaals bijeenkomsten organiseerde of bijwoonde.</i></p>

25 Nijlen, een dorp in de buurt van de stad Lier.

Deze kaart toont de huidige provincie Antwerpen.

27

Tortuur of marteling was een normaal onderdeel van een misdadproces. In het geval van Van den Bulcke kwam er ook nog bij dat ze in haar cel strikt in de gaten werd gehouden om te voorkomen dat ze zelfmoord zou plegen.

24

Alexander Farnese (1545-1592) was een veldheer in dienst van de Spaanse koning. Hij werd landvoogd (vertegenwoordiger van de koning) van de Nederlanden, op het moment dat er een opstand aan de gang was. Heel wat Nederlandse steden verzetten zich tegen de katholieke Spaanse koning, onder meer omdat ze tolerantie vroegen ten aanzien van protestanten. Farnese zou verschillende opstandige steden bedwingen, waaronder het grootste opstandigennest Antwerpen (Val van Antwerpen in 1585). In 1590 keert het tij voor het Spaanse leger. Op 4 maart neemt prins Maurits van Oranje-Nassau de Brabantse stad Breda in. Heel wat Brabanders vrezen dat het oorlogsgeweld zal wekeren.

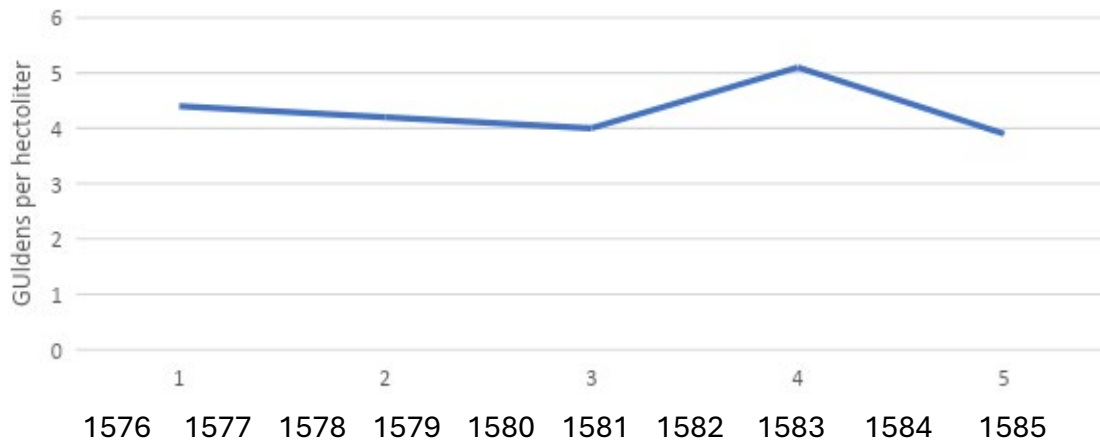
26

De terechtstelling van weerwolf Peter Stump in de buurt van Keulen in 1589. Gravure uit datzelfde jaar.

28

Een voorbeeld van de schommelingen van graanprijzen, tussen 1576 en 1585. Gegevens uit Arnhem (vandaag NL) in tienjaarlijkse gemiddelden

23

De schout van Lier is Willem Brant. Hij is ook heer van Bouwel. Hij legde de eed af in 1570. Hij diende het Spaanse gezag trouw, waardoor hij in 1577 door opstandelingen gevangen wordt genomen en uit zijn ambt ontzet. Pas in 1583 wordt hij opnieuw schout. Hij ontpopt zich tot een echte heksenjager. In de periode 1589-1590 klaagt schout Brant 7 mensen aan wegens hekserij.

3 | Actuakaartjes

29

“Namens het college van burgemeester en schepenen, namens de Lierse gemeenteraad, namens de bevolking van Lier en Koningshooikt, verklaar ik dat de vervolging en veroordeling van Cathelyne Van den Bulcke, Anna Cops en Anneken Faes voor hekserij onrechtvaardig en onjuist was. Wij verklaren de toenmalige besluiten van de Lierse schepenbank als volledig vervallen. Deze waren gebaseerd op onwaarheden, verkregen via marteling en werden geveld na een onrechtvaardige procesgang. Bijgevolg verklaren we dat de beklaagden Van den Bulcke, Cops en Faes volledig in eer zijn hersteld. Dat zij in vrede mogen rusten.”

“Ik besef natuurlijk dat deze woorden te laat komen. Het historisch onrecht herstellen kunnen we niet meer. Maar we kunnen de fouten wel erkennen, zodat toekomstige generaties ervan kunnen leren”, zei de burgemeester Frank Boogaerts (N-VA) over het drietal uit Nijlen en schonk en zo na 431 jaar eerherstel.

30

“Dat de Lierse heksenwaan eindigde bij slechts één terechtstelling, is vooral te danken aan de persoonlijke moed van Cathelyne Van den Bulcke. Hoewel ze haar lot dankte aan de beschuldiging van [de dertienjarige] Anneken Faes, weigerde ze zelf om anderen aan te wijzen. Anneken Faes en Anna Cops werden uiteindelijk veroordeeld tot vasten en verbanning.”

31 Volgens Carl Verbraeken moeten er veel nazaten van Cathelyne zijn. “Het aantal afstammelingen van haar nauwe familie loopt in de tienduizenden. Met een beetje geluk is de helft van de mensen die hier rondlopen ergens verwant aan mijn elfde overgrootstiefmoeder.”

Verbraeken verrichte heel wat onderzoek naar de terechtstelling. “De familie Van de Bulcke kwam uit West-Vlaanderen omdat ze na het Verdrag van Dendermonde ook in Brabant kanaalbouwwerken konden uitvoeren. Zo verbonden ze de twee Netten tussen ‘Kessel-Noord’ en ‘Nijlen-Zuid’ met een gracht waarlangs kleine bootjes konden varen. Daardoor verloren edellieden inkomsten. We kunnen dat nooit bewijzen, maar het zou wel eens de rechte reden kunnen geweest zijn voor de beschuldiging van hekserij.”

29

“Namens het college van burgemeester en schepenen, namens de Lierse gemeenteraad, namens de bevolking van Lier en Koningshooikt, verklaar ik dat de vervolging en veroordeling van Cathelyne Van den Bulcke, Anna Cops en Anneken Faes voor hekserij onrechtvaardig en onjuist was. Wij verklaren de toenmalige besluiten van de Lierse schepenbank als volledig vervallen. Deze waren gebaseerd op onwaarheden, verkregen via marteling en werden geveld na een onrechtvaardige procesgang. Bijgevolg verklaren we dat de beklaagden Van den Bulcke, Cops en Faes volledig in eer zijn hersteld. Dat zij in vrede mogen rusten.”

“Ik besef natuurlijk dat deze woorden te laat komen. Het historisch onrecht herstellen kunnen we niet meer. Maar we kunnen de fouten wel erkennen, zodat toekomstige generaties ervan kunnen leren”, zei de burgemeester Frank Boogaerts (N-VA) over het drietal uit Nijlen en schonk en zo na 431 jaar eerherstel.
(Krantenartikel, begin 2021)

30

“Dat de Lierse heksenwaan eindigde bij slechts één terechtstelling, is vooral te danken aan de persoonlijke moed van Cathelyne Van den Bulcke. Hoewel ze haar lot dankte aan de beschuldiging van [de dertienjarige] Anneken Faes, weigerde ze zelf om anderen aan te wijzen. Anneken Faes en Anna Cops werden uiteindelijk veroordeeld tot vasten en verbanning.” (Krantenartikel, begin 2021)

31 Volgens Carl Verbraeken moeten er veel nazaten zijn. “Het aantal afstammelingen van haar [Cathelyne] nauwe familie loopt in de tienduizenden. Met een beetje geluk is de helft van de mensen die hier rondlopen ergens verwant aan mijn elfde overgrootstiefmoeder.”

Hij verrichte heel wat onderzoek naar de terechtstelling. “De familie Van de Bulcke kwam uit West-Vlaanderen omdat ze na het Verdrag van Dendermonde ook in Brabant kanaalbouwwerken konden uitvoeren. Zo verbonden ze de twee Netten tussen ‘Kessel-Noord’ en ‘Nijlen-Zuid’ met een gracht waarlangs kleine bootjes konden varen. Daardoor verloren edellieden inkomsten. We kunnen dat nooit bewijzen, maar het zou wel eens de rechte reden kunnen geweest zijn voor de beschuldiging van hekserij.” (Krantenartikel, begin 2021)

4 | Verklarende woordenlijst

ab hostibus exusta	door vijandelijke ontploffingen
cranck van sinnekens	niet goed bij haar hoofd
debiel	beperkt van verstand
dieren tydt	dure tijd
genadeverzoek	verzoek om straffen kwijt te schelden of te verminderen of om te zetten in een lichtere straf
geselen	een niet-verminkende lijfstraf door middel van zweep- of stokslagen
landvoogd	(vervangend) vertegenwoordiger van de koning
meier	een gerechtelijk dienaar
onlancx	onlangs
ontaarding	verval
precair	onzeker, twijfelachtig
schepenschaar	treden op als jury en rechters in de vierschaar, de wereldlijke rechtbank
schout	ambtenaar, bevoegd voor bestuurlijke en gerechtelijke zaken voorzitter (en eventueel ook aanklager) in de rechtbank
tortuur	marteling
verloochenen	afzweren, ontrouw worden
verstrooid	hier: uitgezwermd, uiteengevallen
vroet	verstandig

3. Tot slot, adviseren wij u voornoemde Cathelyne Van den Bulcke te ...

/3

EVALUATIE VAN DEZE OPDRACHT (hier zijn er geen 'foute' antwoorden):

Wij vonden dit aan deze opdracht leuk omdat: ...

Wat er beter kon aan deze opdracht is: ...

Deze opdracht voor het vak geschiedenis heeft, volgens ons, als bedoeling: ...

---

6 | Nabespreking + oplossingsleutel

- Wat was de **context** waarin het zich afspeelde?
  - Er is een opstand/oorlog aan de gang.
  - In die oorlog zijn er godsdiensttwisten.
  - Nijlen heeft tijdelijk geen eigen pastoor.
  - De economie slabakt onder invloed van de oorlog.
  - Decennia voordien sloeg de pest opnieuw toe in West-Europa.
  - (Er is sprake van) gruweldaden in de regio.

- Wat waren de **geruchten** dat Cathelyne Van den Bulcke aan toverij deed?
  - Paard ziek laten worden.
  - Huis laten afbranden.
  - Extreem grote pad voor haar huis.

- Wat waren de **beschuldigingen**?
  - Aanleren van tovenarij aan Anneken Faes.
  - Deelname aan heksensabbat, seks met de duivel en evt. medeplichtigheid aan samenzwering (ze wist van de 'weerwolven') – deze drie zaken komen uit haar bekentenis.

- **Chronologische volgorde van het onderzoek:**
  - Anneken Faes wordt beschuldigd (augustus 1589).
  - Anneken Faes wordt gezeseld en noemt twee namen, w.o. Van den Bulcke.
  - Van den Bulcke wordt gearresteerd (8/11/1589).
  - Verschillende getuigen worden gehoord.
  - Cathelyne wordt gemarteld en bekent.
  - Cathelyne herhaalt haar bekentenis en smeekt om genade.
  - Anneken Faes komt vrij (20/4/1590).

- **Spreekt in het voordeel** van de verdachte:
  - De pastoor van Herenthout noemt haar een eervolle dame.
  - De pastoor van Nijlen weigert te getuigen.
  - Bekentenissen van Anneken Faes en Cathelyne zijn onder tortuur (marteling) bekomen.

- **Spreekt in het nadeel** van de verdachte:
  - Haar moeder werd als heks verbrand.
  - Kent geen akte van geloof noch tien geboden, kan kruisteken niet goed maken.

Nabespreking kent 3 fasen:

- **Wat** is het advies aan de schout/schepenenbank?
    - Nagaan wie welk advies heeft gegeven. Advies is niet juist/fout.
    - Waarom dat advies?
    - Denk je dat de schepenen in Lier hetzelfde advies zou hebben gegeven?

  - **Hoe** zijn we tot dat advies gekomen?
    - Wat heb je gedaan om de chronologie te reconstrueren?
    - Verschilde jullie aanpak met andere groepjes?
    - Heeft spieken (op het bureau van de leraar) een groot verschil gemaakt of niet?
    - Hoe zou je het aanpakken een volgende keer? Anders of net hetzelfde?

  - **Waarom** hebben we dit mysterie gedaan?
    - Wat heb je geleerd?
    - Is dit leren anders dan vb. met het klassieke schoolboek?
    - Is dit een goede manier om de historische context te reconstrueren/begrijpen?

  - Deze activerende opdracht draait rond '**standplaatsgebondenheid**' (wat weet je wel of niet in 1590 en waarin verschilt dit van vandaag).
- ⇒ Op een **SB of het examen** kunnen delen van het mysterie als brontekst opgevoerd worden.